

TARIMDA KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE

Ali KARABACAK¹

(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Mithat DIREK²

(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

1.GİRİŞ

Dünya’da doğal kaynak kıtlığı eski dönemlerden bu yana tartışılmaktadır. Doğal kaynakların kıtlığı en fazla beslenmeye etki etmekte, gıda ve gıda temini konuları birçok ekonomiste ya da doğa bilimciye çalışma konusu olmaktadır. Bugün için dünya genelinde 800 milyon insanın açlıkla mücadele ettiği bilinmektedir. Açlıkla mücadele etmeyen ancak yetersiz beslenme ile beyni ve vücut fonksiyonları tam ve düzenli çalışmayan insanları da göz önüne alındığında, dünya yüzeyinde yaşayan insanların yaklaşık yarısının besin eksikliği ile karşı karşıya kaldığı kolayca söylenebilir. İşte tam bu noktada Dünya Ticaret Örgütü devreye girmekte, ülkeleri kendi doğal kaynaklarını tüketmeden, sürdürülebilir tarımsal üretim yapması için tarımsal desteklemelerin rasyonel yapılması gerektiğini gösteren anlaşmalar yapmaya zorlamaktadır. Ancak zengin ve gelişmiş ülkeler zaten kendi ülke nüfusunu iyi koşullarda besler iken, dünyanın diğer ülkelerinde olan doğal kaynakları da kolayca kullanabilmekte, amaçları doğrultusunda tarım ürünlerinde mutlak hakim konumda bulunmaktadırlar. İşte bu kaygılar çerçevesinde dünya ticaretinde serbestlik ve engellemelerin kaldırılması gibi konular tartışılmaktadır. Hiçbir ülke elde ettiği konumu terk etmek istememekte, daha üstün bir duruma yükselmek için çabalarını sürdürmektedir. Uruguay’da 1994 yılında tamamlanan görüşmelerde tarım en çok tartışılan konu olmuş, gelişmiş ülkeler akla ve mantığa sığmayan desteklerini 5 yıl içinde, gelişmekte olan ülkeler 10 yıl içinde, az gelişmiş ülkelerde 15 yıl içinde kaldıracağına dair anlaşmayı imzalamışlardır. Geçtiğimiz aylarda yürütülen İsviçre’deki toplantılarda da, Uruguay’da alınan kararların uygulama sonuçları gözden geçirilmiş, yeni yaptırım ve kısıtlamalar tartışılmıştır. Ancak görünen odur ki ne gelişmiş ülkeler, ne de gelişmekte olan ülkeler daha önce yapılmış olan anlaşmalara uyma konusunda birbirlerine verdikleri taahhütleri tutmuşlardır. Bu nedenle de görüşmeler tarım konusuna gelince tıkanmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

¹ Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar M.Y.O. Karapınar / Konya / Türkiye

² Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Selçuklu / Konya / Türkiye

Türkiye 1994 yılında imzalanan Uruguay görüşmelerinde anlaşmayı imzalayan ancak bunun için politikalarını zamanında üretemeyen bir ülke olmuştur. Türkiye'nin verdiği tarımsal desteklerin tamamı nerede ise bu anlaşmada kırmızı kutuda yer alan destekler şeklindedir. Oysa gelişmiş ülkelerde tarımsal desteklemeler liberal piyasaların gerektirdiği şekilde düzenlenmektedir. Ancak Türkiye'de mevcut destekleme ve diğer politika uygulamalarını hemen değiştirmek bürokratik engeller yüzünden yapılamamıştır. Böylece günümüze kadar devam eden tarım politikası uygulamalarındaki kararsızlıklar buradan kaynaklanmıştır. Türkiye'de tarıma verilen desteklerin kısaca karşılaştırması yapılarak ise gerek ABD-Kanada, gerekse AB ülkeleri içinde en zayıf olduğu kolayca görülebilir. Yıllardır verilen desteklerin tarımı yeterince ilerletemediği açıkça görülmektedir. Bunda uygulanan politikalar kadar politikaya konu olan çiftçilerinde bilinçsiz uygulamaları önemli rol oynamaktadır.

Bu çalışmada küresel tarım politikaları ve Türkiye tarımı incelenmiş olup, küresel politikalar karşısında Türkiye Tarımı için öneriler geliştirilmiştir.

2. DTÖ Uygulamaları

Dünya genelinde en yaygın olarak bilinen ve küresel politikaların bir parçası Dünya Ticaret Örgütü'dür (DTÖ). Bu örgüt dünya genelinde ticaretin serbestleşmesi için 1948 yılında buya görüşmeler yapmaktadır. 1986 – 1994 Uruguay görüşmelerinde tarımsal dış ticaretin serbestleştirilmesini tartışmıştır. Bu tartışmada yer alan konular 3 başlık altında toplanmıştır.

2.1. Pazara Giriş

Tarım Anlaşması, tarım ürünlerinde uygulanan tarife dışı tedbirlerin tarifeye dönüştürülmesi ve bu işlem sonucu ortaya çıkacak tarifeler dikkate alınmak suretiyle 1 Eylül 1986 tarihinde geçerli tarife oranları üzerinden indirim taahhüdünde bulunulmasını öngörür. Tarım Anlaşması çerçevesinde tüm üye ülkeler tarım ürünlerinin tamamını (balıkçılık ürünleri hariç) DTÖ'ye konsolide etmişlerdir. Buna göre tarife indirimleri konsolide oranlar üzerinden yapılmakta olup, gelişmiş ülkeler 6 yıllık bir takvimle her ürün için en az %15 ve basit ortalama olarak %36 oranında indirim taahhüdünde bulunurken, gelişme yolundaki ülkeler, bu oranların 2/3'sini uygulayacaklar ve indirim takvimini 10 yıla kadar uzatabileceklerdir. Gelişme yolundaki ülkelere daha önce Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) taviz listelerinde yer almayan ürünlerde 1986 yılı hadlerinden daha yüksek oranları konsolide ederek indirime tabi tutabilmeleri imkanı tanınmıştır. "Tavan konsolidasyon" denen bu imkan, gelişmiş ülkelere tanınmamıştır. Öte yandan en az gelişmiş ülkelerin indirim taahhüdünde bulunmaları gerekmemektedir. Tarife dışı tedbirlerin, tarife eş değerine dönüştürülmesi uygulamasına "tarifikasyon" denilmektedir. Tarifasyondan sonra uygulanacak tarife oranlarının yükseleceği göz önünde

bulundurulacak, halihazırdaki pazara giriş kolaylıklarının korunmasını ve ithal ürünlerin pazara giriş payının iç tüketimin yüzde 3'ünden düşük olduğu durumlarda asgari giriş tarife kontenjanlarının (düşürülmüş tarife oranlarından) oluşturulmasını sağlamaktadır. Söz konusu asgari giriş tarife kontenjanlarının uygulama döneminde yüzde 5'e çıkarılması kabul edilmiştir. Türkiye tarım ürünleri ithalatında tarife dışı engeli bulunmadığından tarifasyona başvurmamıştır.

DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında Türkiye, gelişme yolundaki ülke statüsü ile her bir tarım ürününde en az %10, tarım ürünlerinin tümünde ise ortalama %24 oranında indirim taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye ithalatında hassasiyeti bulunan ve bu nedenle tavan konsolidasyon imkanından yararlanan mallar dışında bütün tarife pozisyonlarında Eylül 1986'da geçerli kanuni tarife oranları indirime esas alınmıştır. İndirimler yıllık eşit dilimler halinde 10 yıl içerisinde yapılacaktır. Diğer taraftan, Türkiye balıkçılık ürünleri hariç, tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye konsolide etmiş ancak, AB'nin ortak gümrük tarife (OGT) hadlerini en düşük tarife haddi olarak uygulama hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir.

2.2.İç Destekler

Tarım Anlaşması, iç destekler konusunda gelişmiş ülkelerin indirim taahhüdüne konu olan iç desteklerini 6 yıllık bir zaman zarfında %20 oranında; Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ise 10 yıl içinde %13.33 oranında azaltmalarını öngörmektedir. Öte yandan, asgari destek (de minimis) durumunda iç desteğin azaltılması gerekmemektedir. "De minimis" kuralına göre, yapılan destek, söz konusu ürünün üretim değerinin gelişmiş ülkelerde %5'ini, gelişme yolundaki ülkelerde ise %10'unu geçmemelidir. Ayrıca ticaret veya üretim üzerinde bozucu etkileri olmayan ya da çok az bozucu etkiye sahip iç destek programları da indirim taahhüdü kapsamı dışındadır. Türkiye'de destekleme alımları yoluyla yapılan yardım miktarı üretim değerinin %10'unu geçmemesi nedeniyle "de minimis" kapsamına girmekte, dolayısıyla ülkemizde uygulanan iç desteklerle ilgili olarak indirim taahhüdümüz bulunmamaktadır. Diğer iç desteklerimiz ise, Tarım Anlaşmasının, taahhüt kapsamı dışında bıraktığı yatırım sübvansiyonu, girdi sübvansiyonu gibi destekleme türleridir.

2.3.İhracat Sübvansiyonları

Tarım Anlaşması uyarınca ihracat sübvansiyonları, bütçeden ayrılan sübvansiyon harcamalarının ve sübvansiyonlu ihracat miktarlarının azaltılması şeklinde indirim taahhüdüne tabidir. İndirim için esas olarak 1986-1990 dönemi alınmıştır. Anlaşma, gelişmiş ülkelerin sübvansiyon ödemelerinden kaynaklanan bütçe harcamalarının ve sübvansiyonlu ihracat hacminin 1995-2000 yılları arasında sırasıyla %36 ve %21 oranında azaltılmasını öngörmektedir. Gelişme yolundaki ülkeler için bu oranlar %24 ve %14, indirim için öngörülen süre ise 10 yıldır. Gelişme yolundaki ülkelere ayrıca, tarım ürünlerini pazarlama ma-

liyetlerini azaltmak amacıyla yaptıkları sübvansiyonları ve ihracata yönelik sevkiyat için iç sevkiyata tanınandan daha elverişli iç taşıma koşullarını uygulayabilme imkanı tanınmıştır.

Türkiye, tarım ürünlerinde 1986-1990 yıllarında vergi iadesi veya 1991-1992 tarihlerinde bütçe kaynaklı olarak verdiği sübvansiyonlarında, yıllık ortalama değer üzerinden 10 yıl içinde yıllık eşit dilimler halinde, kaynak tahsisinde %24, sübvansiyonlu mal miktarlarında ise %14 oranında indirim yapacağını taahhüt etmiştir (Çırpıcı 2007).

3. Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Türkiye'de tarım sektörünün, yalnız bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetinde bulunarak ülke nüfusunun gıda ve diğer tarımsal kökenli ihtiyaç maddelerini karşılayan, ihtiyaç fazlasının da ihracatına olanak sağlayan bir uğraşı alanı olarak görülmesi, önemli bir eksikliklerdir. Bu nedenle tarım ekonomiye katkısı daha ayrıntılı incelenmelidir (Erkuş vd 1995).

3.1.Nüfus, İşgücü ve İstihdam Yönünden Önemi

Nüfus bütün ülkelerde sosyo-ekonomik hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Bir başka deyişle, ekonomik olayların oluşmasında, gelişmesinde ve hız kazanmasında, insan faktörünün katkısı olduğu bir gerçektir. Zira, nüfus hem bütün sektörler için işgücü arzı kaynağını oluşturmaktadır, hem de çeşitli sektörlerin ürettikleri mal ve hizmetleri tüketmektedir. Nüfus kavramının içerik ve ekonomideki önemi açısından açıklanabilmesi için, nüfus yoğunluğu ve nüfus hareketlerinin; nüfusun cinsiyet, yaş ve mesleklere göre dağılımının incelenmesi gerekir.

Çizelge 1: Türkiye'de Kırsal ve Kentsel Nüfusun Gelişim Durumu

Nüfus Sayımı Yılı	Genel Nüfus	Kırsal Nüfus			Kent Nüfusu		
		Kişi	Genel Nüfusa Oranı (%)	Sayım Yıllarına Göre Değişim (%)	Kişi	Genel Nüfusa Oranı (%)	Sayım Yıllarına Göre Değişim (%)
1927	13.648.270	10.342.391	75,8	-	3.305.879	24,2	-
1935	16.158.018	12.355.376	76,5	19,46	3.802.642	23,5	15,03
1940	17.820.950	13.474.701	75,6	9,06	4.316.249	24,4	13,51
1950	20.947.188	15.702.851	75	16,54	5.244.337	25	21,5
1960	27.754.820	18.895.039	68,1	20,33	8.859.731	31,9	68,94
1970	35.605.176	21.914.975	61,5	15,98	13.691.101	38,5	54,53
1980	44.736.957	25.091.950	56,1	14,49	19.645.007	43,9	43,49
1990	56.473.035	23.146.684	41	-7,75	33.326.351	59	69,64

2007	70.586.256	20.838.397	29,5	-9,97	49.747.859	70,5	49,27

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin ekonomik bakımdan aktif nüfusu sektörlere göre istihdam açısından incelendiğinde, 1955 yılında çalışanların % 77,39 u tarımda faaliyet gösterdiği halde, tarımda çalışanların bu oranı yıllar itibariyle azalmıştır. Nitekim 2007 yılında nüfusun % 26,43', tarımda istihdam edilirken, % 25,06'sı sanayide, % 43,75'i hizmetler sektöründe, % 4,76'sı da diğer sektörlerde faaliyet göstermektedir. Ülkemiz aktif nüfusunun sektörlere göre dağılımı Çizelge 2'de verilmiştir. Türkiye, birçok sosyo-ekonomik göstergeler bakımından tarım ağırlıklı yönünü halen sürdürmektedir. Bu nedenle de istihdam yapısı tarımsal ağırlıklıdır. Sanayi kesiminde istihdamın düşük olduğu, hizmetler sektörünün ise sanayiye dayalı olmaktan çok, kamu hizmetlerine yönelik olduğu görülmektedir. Türkiye tarımında işsizlik sosyo-ekonomik açıdan sorun olma durumuna gelmiştir. Tarımdaki bu istihdam olgusu böyle devam ettiği takdirde, gizli ve mevsimlik işsizlik sorunları bir müddet daha devam edecektir. Tarımdaki fazla işgücünün diğer sektörlerle çekilmesi ile tarımda gizli işsizlik sorununa bir dereceye kadar çözüm bulunabilir. Bu amaçla, sanayinin diğer sosyal altyapı tesisleri ile birlikte kırsal alana götürülmesi uygun bir yöntemdir.

Çizelge 2: Sektörler İtibariyle İstihdam Edilen Nüfus

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Diğer
	%	%	%	%
1955	77,39	8,11	8,55	5,95
1960	74,94	9,64	10,34	5,09
1965	71,82	10,3	11,48	6,39
1970	64,17	16,17	18,33	1,34
1975	59,34	18,73	20,18	1,76
1980	54,23	19,73	23,93	2,12
1985	50,36	20,76	26,72	2,16
1990	48,44	20,06	29,4	2,09
1995	47,84	20,66	29,22	2,28
2000	36,00	23,55	37,16	3,29
2005	29,45	24,37	42,22	3,96
2007	26,43	25,06	43,75	4,76

Kaynak: TÜİK

3.2. Tarım Sektörünün Beslenme Açısından Önemi

Yetersiz ve dengesiz beslenme insan ve dolayısıyla toplum sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Sağlıksız bir toplum ile sosyo-ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek mümkün değildir. Dünyamızda bu durumu kanıtlayan ülkeler vardır. Bazı ülkelerde ise açlıktan ölen yüz binlerce insan bulunmaktadır. Konuya bu açıdan da bakıldığında, tarım sektörünün toplumumuzun beslenmesine yaptığı katkının ne denli hayati önemi olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye 1980’li yıllara gelinceye kadar önemli ölçüde tarımsal üretimde bulunan ve bu ürünlerin ithalatına gerek duymayan, dünyada kendine yeterli yaşayan az sayıdaki ülkeler içinde yer almaktaydı. Yalnız buradaki kendine yeterlilik kavramı ile ülke nüfusunun tarımsal ürün gereksinimini karşılayacak miktarda üretimde bulunması kastedilmektedir.

Çizelge 3: Türkiye’de Kırsal ve Kentsel Alanda Kişi Başına Düşen Gıda Maddesi Tüketimi (kg)

	Kırsal Alan	Kentsel Alan
Ekmek	139,43	123,01
Hububat	36,14	31,39
K.Baklagil ve yağlı tohumlar	12,41	13,87
Süt-Yoğurt	25,91	24,46
Peynir	8,03	8,76
Kırmızı et	9,49	18,25
Kümes hayvanları	1,46	1,46
Balık ve diğer su ürünleri	2,56	2,46
Yumurta	4,38	5,11
Sebzeler	82,85	89,43
Meyveler	60,59	65,70
Sıvı yağ	8,03	7,67
Katı yağ	5,48	8,40
Şeker ve şekerli gıdalar	15,70	15,00

Dengeli bir beslenmeden söz edebilmek için günlük protein ihtiyacının belirli bir bölümünün, hiç olmazsa %40-50’sinin, hayvansal kökenli besin maddelerinden sağlanması istenmektedir. (Akman ve ark, 2005). Oysa ülkemizde 1984 yılında kişi başına düşen toplam proteinin % 71 i bitkisel kökenli proteinlerden, % 29’u da hayvansal kökenli proteinlerden alındığı belirlenmiştir. Çizelge 3’te görüldüğü gibi Türkiye’de gerek kırsal gerekse kentsel alanda, kişi başına en fazla tüketilen besin maddeleri hububat, sebze ve meyvelerdir. Hayvansal gıda maddelerinin (et, süt, yumurta vb.) tüketimleri ise yetersiz düzeydedir.

Ülkemizde et ve süt gibi hayvansal ürünlerin üretimi, bu ürünlerin talebini karşılaması bakımından yeterli gibi görülüyorsa da bu ürünlerin kişi başına

tüketim miktarları gelişmiş ülkelerdeki tüketim miktarları ile karşılaştırıldığında düşüktür. Kişi başına gelirin ülkemizde yetersiz oluşu, fiyatları nispeten yüksek olan hayvansal gıda maddelerine olan talebi oldukça sınırlamıştır. Ülkemizde refah düzeyinin yükselmesi ile hayvansal ürünler tüketimi de artacaktır. Artan talebin karşılanması ise ilk planda bu ürünlerin ülke içi üretiminin artırılması ile mümkün olabilecektir.

3.3. Tarımın Sanayideki Yeri

Türkiye'de imalat sanayi içinde, tarıma dayalı sanayi, ağırlıklı yerini halen muhafaza etmektedir. Bu sanayilerin hammaddesinin tamamına yakını temin eden tarım sektörü, Türkiye ekonomisinin vazgeçilemez bir parçasıdır. Tarım bir yandan hammadde üretimi ile sanayiye temel oluştururken, diğer taraftarı başka sektörlerin mal ve hizmetlerini tükettiğinden onlar için büyük bir pazardır.

Tarıma dayalı sanayi, tarımsal ürünleri tamamen işleyerek veya yarı işlenmiş hale getirerek katma değer yaratır. Sanayi, gelişmesi için gereksinim duyduğu işgücünü tarımdan temin eder. Tarım sektöründen sanayiye veya diğer kesimlere olan işgücü akışı ekonomik açıdan bir bakıma tarım sektöründen diğer sektörlerle sermaye transferinin bir başka şeklidir. Gerçekten ile her işgücü çalışabilir eğitim v.b. harcamaları gerektirir. Diğer taraftan tarım sektörü için üretimde bulunan tarımsal sanayinin (gübre, tarımsal mücadele ilacı, tarım alet ve makineleri v.b.) ürünlerinin tamamı tarım sektörüne yöneliktir.

3.4. Milli Gelir Açısından Tarımın Yeri

Milli gelirin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, tarım sektörünün payı zaman içinde azalırken, sanayi ve hizmetler sektörü paylarının ise arttığı görülmektedir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi, ülkemizde sanayinin büyük bir bölümünün tarıma dayalı sanayi kuruluşu olması, tarımın halen milli ekonomiye katkısının önemini koruduğunu göstermektedir. Sanayi sektörünün hızla gelişmesine (ki normal olanı ve arzu edileni budur) karşılık, tarım sektöründeki gelişmenin nispeten yavaş olması, sanayi sektörünün milli gelirdeki oransal payını artırmaktadır.

Ülkemizde tarım sektöründe çalışanların milli gelirden aldıkları pay, kişi başına düşen ortalama milli gelirin ancak üçte biri kadardır. Bu nedenle, bir taraftan tarım sektörünün milli gelirden aldığı payı artırıcı etkin önlemler alınırken, diğer taraftan da tarımda çalışan nüfusun başka sektörler tarafından çekilmesi sağlanmalıdır.

Çizelge 4: Çizelge 9: Türkiye’de Milli Gelirin Sektörler Arası Bölüşümü (1000 YTL) (1987 Fiyatlarıyla)

Sektörler	1980		2000		2004	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%

1-TARIM	12.636	27,3	15.962	14,94	15.863	13,04
2-SANAYİ	11.197	24,2	33.738	31,57	40.234	33,08
3-HİZMETLER	25.736	55,7	61.942	57,97	69.151	56,86
SEKTÖRLER TOPLAMI	46.231	100	106.855	100	121.624	100
Devlet Hizmetleri +	3.265		4.965		5.184	
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmet Kuruluşları +	191		411		411	
İthalat Vergisi +	609		6.558		9.473	
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	50.296		118.789		136.693	
Net Dış Alem Faktör Gelirleri +	574		355		-1.385	
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	50.870		119.144		135.308	

Kaynak: TÜİK

3.5.Ödemeler Dengesi Bakımından Tarımın Önemi

Ödemeler dengesi; ticaret, hizmet ve sermaye olmak üzere 3 ayrı bilançodan meydana gelmektedir. Bunlar içinde ülkemizin bir yıl içinde yaptığı ithalat ve ihracat değerlerini karşılaştıran ticaret bilançosu, ödemeler dengesinin en önemli grubudur. Yıllık ihracat değeri, ithalat değerinden daha fazla ise ticaret bilançosu pozitif, ihracat ithalattan değer olarak daha az ise, o yılki ticaret bilançosu negatiftir. Yani ihracat, değeri ithalat için yapılan ödemeleri karşılamamıştır. Bu durumda, bugüne kadar Türkiye'nin ödemeler dengesi çoğunlukla olumsuz, diğer bir ifade ile negatif bir yapı göstermiştir. Çünkü diğer iki bilançonun (hizmet bilançosu, sermaye bilançosu) yılsonu sonuçları pozitif olsalar dahi, ticaret bilançosunun açığını kapatamamışlardır.

Çizelge 5: Türkiye'nin 1990-2004 Döneminde Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (milyon \$)	İthalat (milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	İhracatın ithalatı karşılama oranı %
1990	12.959	22.302	-9.343	58,1
1991	13.594	21.047	-7.454	64,6
1992	14.715	22.871	-8.156	64,3
1993	15.345	29.428	-14.083	52,1
1994	18.106	23.270	-5.164	77,8
1995	21.637	35.709	-14.072	60,6

1996	23.225	43.627	-20.402	53,2
1997	26.261	48.559	-22.298	54,1
1998	26.974	45.921	-18.947	58,7
1999	26.587	40.671	-14.084	65,4
2000	27.775	54.503	-26.728	51
2001	31.334	41.399	-10.065	75,7
2002	36.059	51.554	-15.495	69,9
2003	47.253	69.340	-22.087	68,1
2004	63.121	97.540	-34.419	64,7

Kaynak:TÜİK

Kalkınmakta olan ülkelerde ödemeler dengesi genelde açık vermektedir, Tablo 3.5. incelendiğinde Türkiye'nin de 1980–1993 dönemi boyunca dış ticaretinin sürekli açık verdiği görülmektedir. Dış ticaret açığı 1994 yılında 5,1 milyar dolarla en düşük olmuş, ancak bu açık 2004 yılında 34,4 milyar dolarla en yüksek düzeye çıkmıştır.

Türkiye'nin ithalat ve ihracat değerleri sektörler itibariyle incelendiğinde, tarım ürünleri ihracatı 1998 yılında toplam ihracat değeri içinde % 20 pay alırken, 1990 yılında bu pay % 18'e düşmüştür. Tarımsal ihracat değerinde 1988 yılı ile 1990 yılı değerlerindeki değişim ölçüldüğünde, 1988 yılındaki ihracat değerine göre 1990 yılındaki ihracat değeri % 20 artmıştır (TÜİK 2009).

4.Avrupa Birliği ve Türkiye Tarimi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri Avrupa'nın bilim ve kültür düzeyine ulaşmak hedefi konulmuş, 1950'li yıllardan beridir Avrupa Birliğinin kurulması sonrası ilk hedef bu birliğe üye olmak olarak belirlenmiştir. Ancak çeşitli engeller ve ülke içi karışıklıklar sonucu bu üyelik gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte tam üyelik hedefi hiçbir zaman geri bırakılmamış tüm hükümetler nezdinde birinci öncelikli konu olmuştur.

AB ile Türkiye'nin tarımsal bakımdan karşılaştırması yapılarak ise; hayvancılıkta: İşletme başına düşen hayvan sayısı Türkiye'de 3,9, AB'de 38,7'dir. Yani AB'de işletmelerde bulunan hayvan sayısı Türkiye'den 10 kat daha fazladır. Bu durum AB hayvancılık işletmelerinde uzmanlaşmaya yönelik sağlarken, Türkiye'de işletmelerin uzmanlaşmaması sonucu verimsizliğe yol açmaktadır. Örnek olarak da sağılan inek başına süt verimi incelendiğinde, Türkiye'de inek başına yıllık süt veriminin 1.800-2.000 kg, AB'de ise 5.500 kg olduğu görülür. Türkiye'de sığırcılıkta ortalama karkas ağırlığı 170 kg iken, AB'de 281 kg olarak hesaplanmıştır. Yani AB'de süt verimi Türkiye'ye göre 3 kat, ortalama karkas ağırlığı ise 1,7 kat daha fazladır. Elde edilen ürünlerin işlenmesi bakımından da farklılıkların olduğu görülür. AB'de üretilen sütün

yüzde 89'u, Türkiye'de ise yüzde 60'ı süt işleme sanayine teslim edilmektedir (DPT 2007).

AB ile Türkiye'nin sadece hayvancılık bakımından farklılıkları bulunmamaktadır. Bitkisel ürünlerde de durum hayvancılıktan farklı değildir.

Çizelge 6: Türkiye ve AB'deki Bazı Göstergelerin Karşılaştırılması (2001)

Göstergeler	TÜRKİYE	AB
Toplam Tarım Alanı (1000 Ha.)	27.000	134.261
Toplam İşletme Sayısı (1000 Adet)	3000	7.370
Ortalama İşletme Büyüklüğü (Ha.)	5,9	17,4
Toplam Nüfus (Milyon)	68	372
Tarım Nüfusu (Milyon)	20	15,6
Tarımda İstihdam(Milyon)	9,4	7,4
Toplam İstihdamda Tarımın Payı (%)	34	5
GSMH'da Tarımın Payı (%)	11,02	1,9
İhracatta Tarımın Payı (%)	7,83	7,5
İthalatta Tarımın Payı (%)	4,18	10,5

Kaynak:TÜİK

Türkiye'nin ihracatında tarımın payı yüzde 11, AB'de % 7.5, Türkiye'nin ithalatında tarımın payı % 5.7, AB'de % 10.5'dir. Türkiye işlenmiş tarım ürünlerinde ihracatçı ülke konumunda olmasına karşın AB ile olan ticaretinde ithalatçı ülke durumundadır. Nitekim Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri ithalatında Birliğin payı % 90 dolayındadır. Türkiye AB ile ilişkiler çerçevesinde oldukça ileri düzeyde ilerleme göstermesine karşılık, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerde istenilen düzeye gelememiştir. Oysa birliktelik çerçevesinde politikalar üretilmesi, ayrılıkların yerine birlikteliklerin desteklenmesi, hoşgörü ve anlayışın hakim olması gereklidir.

Çizelge 7: Türkiye ve AB Ülkelerinde Tarımın Ülke Ekonomisindeki Yeri

Ülkeler	Tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki yeri (%)	Tarımın GSMH'daki yeri (%)	Tarımın ihracattaki yeri (%)	Tarımın ithalattaki yeri (%)
Türkiye	34	11,2	7,8	4,2
Almanya	2,6	0,9	4,8	7,6

Fransa	4,2	2,3	10,7	7,2
İtalya	5,2	2,4	6,4	9,1
Belçika	1,9	1,1	9,6	8,8
Lüksemburg	2,4	0,6	6,2	9,6
Hollanda	3,3	2,2	16,8	10,1
İngiltere	1,5	0,7	5,3	7,8
İrlanda	7,9	2,6	10,4	6,8
Danimarka	3,7	2	17,8	9,6
Yunanistan	17	6,8	22,9	11,5
İspanya	6,9	3,7	13	7,6
Portekiz	12,5	2,4	5,9	10,1

Kaynak: (Olhan 2005).

5.Sonuç ve Tartışma

Tarımsal üretim teknolojisinde, işletme ve pazarlama yöntemlerinde ortaya çıkan gelişmeler dünya tarımının yeni bir yapılanma sürecine girmesine neden olmuştur. Tarım tekniklerinde meydana gelen değişmelerle, tarım işletmeleri çiftlik olmaktan çok bir fabrika şeklini almakta, tarımsal üretimde toprağın önemi azalmaktadır. Tarımsal tekniklerin gelişmesi, sermayenin iş gücünün yerini almasını sağlamakta, iş gücüne olan talep azalmaktadır. Bu ölçek ekonomisi çerçevesinde optimal tarım işletmelerinin büyüklüklerinde artışa ve tarım işletmelerinin temel unsuru olan çiftçi ailesinin daha büyük tarım alanlarını işlemesine olanak vermektedir. Bu gelişmeleri uygulamak ise daha çok tarımsal nüfusun oransal olarak düşük olduğu ve tarımsal nüfusun diğer sektörlere aktarılarak azaltılabildiği gelişmiş ülkelerde mümkün olabilmektedir. İşletmecilikte ve pazarlamada daha etkili sistemlerin ve bilgisayarların kullanılması verimliliği artırmaktadır. Bununla birlikte tarıma girdi sağlayan sanayiler sadece ürünlerini satma gayreti içersine girmemekte, yeni tekniklerin uygulanması yönünde çiftçileri eğitmektedirler. Bu gelişmelere bağlı olarak tarımsal üretim belirli ölçüde sanayi sektörüne benzer özellikler kazanmakta, işletmeler pazarlama ve ticaret organizasyonunda daha etkili bir rol almakta, iletişim elektronik bağlantılarla daha etkili olarak sağlanmakta ve geleneksel tarım sektörü özelliklerinden hızla uzaklaşmaktadır. Bu gelişmelerin hemen hepsi, tarımda verimliliği artırmaya ve maliyetleri düşürmeye yöneliktir. Dünyadaki bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye yeni tarım teknikleri geliştirmek bir yana, bilinen teknikleri uygulamada yetersiz kalmaktadır. Türkiye’de bilinen teknikleri uygulamayı sınırlayan en önemli etken tarımsal yapıdaki bozukluklardır. Bu sorunun çözümü ise sanayi ve hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve nüfusun bu sektörlere aktarılması ile mümkündür. Kırsal ve

tarımsal yapının yetersiz olduğu bir ortamda destekleme politikaları ile tarım sektörüne kaynak aktarımı, bu sektörü geliştirmekten daha çok, geçimlik tarzdaki geleneksel Tarımsal üretimde verimliliğin artmayışının bir diğer nedeni, Türkiye tarım işletmelerinin küçük ve parçalı yapısıdır. Bu durum, tarımda geçimlik tarz üretimin devamına, ürünlerin pazarlama oranlarının düşmesine ve sonuçta tarımsal gelirin azalmasına neden olmaktadır. Tarımdaki bu yapısal sorun ancak tarım topraklarının toplulaştırılmasıyla aşılabılır.

Geleneksel tarım politikalarının sürdürüldüğü, tarımsal nüfusun gerektiği kadar azaltılmadığı ve verimlilik sorunun çözülemediği Türk tarımının dünya pazarlarında da rekabet gücünü kaybetmesi bir rastlantı değildir. Yapılan analiz sonuçları da bunun bir göstergesi niteliğindedir. Yapılan analiz sonucunda verimlilikte bir artış, Endüstri içi ticaret katsayısının azalmasına neden olmaktadır. Türkiye ele alınan ürünler itibariyle ithalatçı bir ülke olduğu için Endüstri içi ticaret katsayısı değerleri negatif olup, bu azalış rekabet gücünde bir artış olduğu anlamına gelecektir. Özellikle son 20 yıldır, Dünya tarım piyasalarına devletin müdahalesinin, dünya ticaretini ve politikalarını kötüleştirdiği ve bu yüzden de hem tarım politikalarının hem de ticaretinin serbestleşmesine yönelik uygulamalara gidilmesi gerektiği özellikle uluslar arası kurumlar tarafından dile getirilmektedir. Bu durum, gerek içsel gerekse dışsal nedenlerden dolayı Türkiye tarımını da etkilemiştir.

Serbestleşme eğilimleri ve Türkiye ekonomisinin içsel sorunları nedeniyle devletin tarım sektöründe, hem girdi hem de çıktı piyasalarından çekilmesi, küçük tarım işletmelerinin geçimlik tarz üretimlerinin devamlılığına neden olmuş ve dolayısıyla verimliliğin düşük kalmasına yol açmıştır. Tarımda girdi maliyetlerinin artması, bilinen tarımsal tekniklerinin uygulanma yetersizliği verimliliğin Türk tarımında istenilen ölçüde artırılmasını engellemiştir. Oysaki diğer sektörler de olduğu gibi tarımda uluslar arası rekabet gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biri verimliliktir. Ayrıca tarımsal üretimin büyüme hızının, nüfus artış hızından daha düşük olması nedeniyle, Türkiye tarımı net ihracatçı konumundan net ithalatçı durumuna gelmiştir. Dünya tarım politikaları ve ticaretindeki serbestleşme eğilimi nedeniyle sınır önlemlerinde indirimler gerçekleşmiş, tarife dışı engeller tarifeleştirilmiştir. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, Bölgesel anlaşmalar nedeniyle Türkiye'nin tarımsal ürün tarifelerindeki indirimler devam etmektedir. Mevcut nominal döviz kurundan, yurtiçi fiyatlarla sınır fiyatları arasındaki farklılığı gösteren Nominal Koruma Oranındaki artışın, Türk tarımının rekabet gücünü artırdığı yapılan analiz sonuçlarıyla ortaya konulmuştur. Tarımda uygulanan sınır önlemleri tarımda ithalatı azaltıcı yönde etki etmektedir. İthalatta korumanın artması, yurtiçinde üretilen tarımsal ürünlerin rekabet gücünü artırmakta, ürünün yurtiçi fiyatıyla yurt dışı fiyatı arasındaki farklılık büyümektedir. Şu anda Türk tarımının en önemli destekleme araçları, doğrudan gelir desteği sistemi (üreticiye fiyat ve girdi temelli desteğin yerine üretim ve fiyatlardan bağımsız belli bir paranın transfer edilmesi) ile ithalat önlemleridir. İthalat önlemlerindeki artış,

Türkiye’de yurtiçinde üretilen tarımsal ürünlerin rekabetini yurtdışında üretilen ürünlere göre artırmaktadır. Buna karşın dünya piyasalarında tarımsal korumanın artmasıyla görülen arz fazlalığının dünya fiyatlarını düşürmesi, yüksek maliyetlerle üretilen Türk tarım ürünlerinin uluslar arası rekabet gücünü azaltmaktadır. Çünkü üretimde maliyetin artması, ürün fiyatlarının da yükselmesiyle sonuçlanacaktır. Bu durum büyük ülke ve ihracatçı olma konumuna göre değişebilir. Fakat bir çok ülke dünya tarım piyasalarındaki paylarını artırabilmek için, üretim maliyetlerini azaltma ve fiyatları düşürme yoluna gitmektedir. Tarım ürünleri piyasasında, çiftçilerin desteklenmesiyle aldıkları fiyatlar ile desteklenmeksizin aldıkları fiyatlar arasındaki oranı gösteren nominal yardım katsayısının artmasının, yapılan analiz sonucunda rekabet gücünü azalttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Üreticilere yapılan yardımın artması, üreticinin ürünü için daha yüksek fiyat alması anlamına gelmektedir. Yurtiçi fiyatların yurt dışı fiyatlardan daha yüksek olmasıysa, tarımsal ürünlerin rekabet gücünün azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Seçilmiş ürünler için yapılan analiz sonuçlarından da görüldüğü üzere, Türk tarımının düşük olan rekabet gücünün artırılması, aşağıda belirtilen uygulamalarla gerçekleştirilebileceği kanaatini taşımaktayız. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Türkiye, tarımsal üretimini yönlendirebilmek için, kendisine ait tarımda ve diğer sektörlerde ortaya çıkan gelişmeler yanında, dünya tarımında ve ekonomisinde orta çıkan gelişmeleri izlemeli ve buna uygun stratejiler geliştirmelidir.
- Kırsal ve tarımsal yapıda sağlanacak iyileştirmeler yoluyla üreticiye yeterli geliri sağlanmalıdır.
- Tarım tekniklerinin daha etkin bir şekilde uygulanmasına olanak verecek ve uzun dönem de devlet desteğine gerek olmaksızın yurtiçi ve yurt dışı serbest piyasa koşulları altında kendi ayakları üzerinde durabilecek optimal tarım işletmeleri oluşturulmalıdır.
- Tarıma dayalı sanayilerin ve tarımsal pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi ile tarımsal ürünlerde katma değer artırılması, tarımsal üretim ve pazarlama faaliyetlerinin bütün aşamalarını kapsayacak şekilde etkin bir araştırma, haberleşme, yayım ve eğitim sisteminin oluşturulması ile tarımsal faaliyetlerde verimliliğin sürekli artırılması sağlanmalıdır.
- Katma değer artırılması amacıyla işlenmiş tarım ürünlerinin üretim ve pazarlanmasına ve rekabet koşulları her geçen gün zorlaşan dünya piyasalarından daha fazla pay alabilmek amacıyla ürünlerin kalite, norm ve standartlar bakımından iyileştirilmesine önem verilmelidir (Kesbiç ve Ark.)

KAYNAKLAR

1. Akman, N., Aksoy, F., Şahin, O., Kaya, Y., ve Erdoğan, G., 2005. Türkiye'nin Hayvansal Üretimi, Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği Yayınları, No:4
2. Çırpıcı, Y., 2007. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması Konuları, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>
3. DPT 2007. Pazarlama Araştırmaları ve Süt Ürünleri, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abpp/akkm/TRA2_Duzey2_Sut_Urunleri.pdf
4. Erkuş, A., Bülbül, M., Kıral, T., Açıl, F. ve Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:5
5. Kesbiç, Y., Baldemir, E. ve Doğan, S., 2005. Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi : Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz, Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26 - 27 Mayıs 2005
6. Olhan, E., 2005. AB ve Türkiye'de Tarım Sektörünün İncelenmesi, <http://www.abveteriner.org/dosyalar/abveturkiyetarim.ppt+Emine+olhan+AB+ve+T%C3%B5Crk+tar%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n+incelenmesi&cd=3&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>
7. TÜİK 2009. Türkiye İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

Summary

GLOBALIZATION IN AGRICULTURE AND TURKEY

*Ali KARABACAK*³

(Selçuk University, Turkey)

*Mithat DIREK*⁴

(Selçuk University, Turkey)

Scarcity of natural resources in the world is discussed since ancient times. As the scarcity of natural resources maximally affects nutrition; food and food supply issues are the work of many economists or scientists.

We studied the global agricultural policy and agriculture in Turkey in this article, and developed recommendations for the Turkish agriculture in the face of a global policy.

Key Words: Globalization, Agriculture, Turkey

³ Selçuk University Karapınar Aydoğhanlar M.Y.O. Karapınar / Konya / Turkey

⁴ Selçuk University Faculty of Agriculture, Economics of Agriculture Selçuklu / Konya / Turkey